

AZ „IDEGEN” ANJOU-HÁZ

CSUKOVITS ENIKŐ

THE „FOREIGN” ANGEVIN DYNASTY

The rulers of the Neapolitan branch of the Angevin dynasty elaborated a particular administrative system for the government of the countries and provinces that came under their rule at different times. The system was based on the regular circulation of government agents across the various countries and provinces. Thus, the Angevin office-holders came to constitute a kind of inter- and supranational governing body. In Angevin Hungary, however, this form of government failed to be implanted. No great number of foreign fortune-hunters came to Hungary, and few of those who did managed to rise to prominence there. The dynasty's aim in Hungary was not separation but assimilation, through adaptation to the local traditions.

Keywords: Angevin dynasty, Kingdom of Sicily, Kingdom of Hungary, government, old and new elite, „Magyarization”

1997-ben harmadik kiadásban jelent meg Györffy György: *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig* című munkája.¹ Az első két kiadásban 1301-nél, az Árpád-ház kihalásával ért véget Györffy György szövege, az Anjou-kor eseményeit már új szerző, Kubinyi András írta meg. A harmadik kiadásban azonban Györffy néhány oldalnyi terjedelemben még kitért a trónjelöltek küzdelmére, Károly Róbert trónra kerülésére. „A rövid fejezetben merőben új Károly Róbert-képet festett, amely minden eddiginél sötétebbre sikerült, ellenszenv okának kifejtésével azonban még tartozik az olvasónak” – írtam akkor a könyvről készített recenzióban.² A könyvismertetést – erről természetesen nem írtam – hosszabb vita előzte meg kettőnk közt, melynek során – naivan – szerettem volna lebeszélni Györffyt arról, hogy az említett néhány oldalt kéziratára végéhez illessze. Ő ugyanis, aki mindig nagyon racionálisan, világosan szerkesztette,

Csukovits Enikő, tudományos tanácsadó, MTA BTK TTI, Középkori témacsoport. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztálya által Györffy György születésének 100. évfordulója alkalmából 2017. november 23-án rendezett konferencián elhangzott előadás bővített változata. A tanulmány elkészítését az NKFIH-OTKA NN 111049. számú pályázata támogatta.

- 1 Györffy György: *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig*. Bp., 1997.
- 2 Csukovits Enikő: Györffy György: *Pest-Buda kialakulása*. *Századok* 133 (1999) 195–196.

fogalmazta meg mondandóját, ez alkalommal láthatóan érzelmi alapon, szinte indulatból parentálta el Károly Róbertet és az Anjoukat.

Győrffy úgy látta, Engel Pál tévedett *Az ország újraegyesítése* című tanulmányában,³ amikor I. Károlyt (a továbbiakban nevezzük így, hiszen ez a helyes neve) harmadik ország-alapítóként jellemezte, aki – III. András halála után Győrffy szerint „nápolyi szerencselovagjaival” vonult be Esztergomba – az országot „latin-levantei sugallatú megosztó politikájával” győzte le, és „idegen dinasztikus érdekek” szolgálatába állította.⁴ Ellenérzését I. Károly alapvetően az ország idegen telepésekkel történő benépesítésével vívta ki, amelyek következményei véleménye szerint máig hatóak. Az ország benépesítésének kérdésével a továbbiakban nem kívánok foglalkozni, most csupán egyetlen kérdés áttekintésére vállalkozom: mennyire volt „idegen” identitású a Magyarországon közel egy évszázadon át uralkodó Anjou-ház?

Előljáróban két rövid megjegyzést tennék. Először is, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Magyarországra – úgymond – nápolyi szerencselovagjaival bevonuló I. Károly mindössze 11 esztendő volt, amikor az ország földjére lépett.⁵ Érkezésekor tehát – ezt nyugodtan kijelenthetjük – aligha léphetett fel bármilyen sugallatú saját politikával. Az pedig, hogy mind érkezők, mind a későbbiekben – már felnőttként – családja uralmi igényeit képviselte, a kor dinasztikus gondolkodása szerint természetes volt. E felfogás szerint épp az lett volna természetellenes, ha nem ezek érdekében lép fel.

A korabeli források alapján az is határozottan kijelenthető, hogy nápolyi szerencselovagból is meglehetősen keveset hozott magával Magyarországra. Míg dédapja, az Anjou-házat megalapító I. Károly 1266-ban komoly hadsereg élén vonult be a Szicíliai Királyságba, hogy elfoglalja a neki hűbérként felajánlott országot, a magyarországi I. Károly sokkal kedvezőtlenebb körülmények közt fogott országszerző vállalkozásába. Mindössze két gályával és egy szállítóhajóval szelte át az Adriát, az átszállított kíséret számára csupán 150 lovat vittek.⁶ Magyarországra sem ekkor, sem később nem érkeztek tömegével nápolyi, illetve francia lovagok. A különbség még szembetűnőbb a két berendezkedés között, ha az idegen kíséret későbbi pozíciószerzését, szerepvállalását vetjük össze a Szicíliai és a Magyar Királyságban, és ezzel el is érkeztünk rövid áttekintésem alapkérdéséhez.⁷

³ Engel Pál: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok* 122 (1988) 89–147., illetve in: uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Vál., szerk., a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Bp., 2003. 320–408.

⁴ Győrffy: *Pest-Buda kialakulása*, 225., 229.

⁵ Károlyról és uralkodásáról készült monografikus áttekintésem: Csukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon I. I. Károly és uralkodása (1301–1342).* Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Károly Magyarországra érkezését lásd uo. 52. skk.

⁶ „...in duabus galeis et uno galeono armatis in Apulia pro transitu Karoli de Ungaria carissimi nepotis nostri...” *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Acta externa Andegavensia.* I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Bp., 1874–1876. (= MDEA) I. 148–149. (183–184. sz.); „...de naulizandis centum quinquaginta equis...” MDEA I. 150. (185. sz.)

⁷ A két ország berendezkedésének összevetését lásd Csukovits Enikő: *Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai.* In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* Szerk. Neumann Tibor – Rác György. Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40/Analecta mediaevalia III) 19–62. A tanulmány olasz nyelven is megjelent. Enikő Csukovits: *Le innovazioni istituzionali nell'età*

Nápolyba ugyanis I. Károly kíséretében nem csupán nagy számban érkeztek lovagok az új szicíliai király szülőföldről, Franciaországból, valamint saját tartományából, a Provence-i Grófságból, de ezek a lovagok a továbbiakban ott is maradtak a birtokba vett országban. Közülük sokan komoly karriert futottak be, szinte teljesen kiszorítva a tisztségekből a korábbi elitet; a nápolyi Anjou-kutatás doyenje, Giuseppe Galasso az I. Károly-kori francia dominancia mértékét egyenesen a 20. századi indiai angol vagy indokínai francia jelenléthez hasonlította.⁸ Galasso összehasonlítása nem túlzott. Az I. Károly adományainak vezetésére 1269-ben nyitott *Liber donationum Caroli primi* alapján pontos képet kaphatunk az ország franciásodásának mértékéről: a királyság katonai és világi tisztségeit betöltő személyek közt a forrást feldolgozó kutatók 3500 francia nevet számoltak össze.⁹ Az 1265 után Nápolyba érkezett francia nemesek negyede Provence-ból kelt útra, a többiek az ugyancsak Károly kezén lévő Anjouból, a párizsi régióból, Champagne-ból, illetve I. Károly fivéreinek apanázs birtokairól indultak a dél-itáliai kalandra.¹⁰ Károly francia–provanszál kíséretének tagjai viselték a legfontosabb országos tisztségeket, ők voltak a királyi udvar lovagjai és egyszerű katonái, ők álltak az országos adminisztráció minden szintjén. A Szicíliai Királyságban a kormányzat nyelve (is) a francia volt, amelynek nápolyi dominanciája közel négy évtizedig tartott. Csak 1300 után szorította ki használatát a kancellárián a latin, az udvarban és a mindennapi kommunikációban pedig az olasz.¹¹

I. Károly és – kisebb részt – utódai tekintélyes birodalmat teremtettek. Károly 1265-ben jutott a szicíliai koronához. Ekkorra már birtokolta Provence és Forcalquier, valamint Anjou és Maine grófságokat. 1277-ben megvásárolta a jeruzsálemi királyi címet, 1278-ban meghódította Albániát és megszerezte a Moreai Hercegséget.¹² A dinasztia fennhatósága – bár nem folyamatosan – kiterjedt Piemont, Lombardia és Toscana számos városállamá-

angioina e i loro parallelismi napoletani. In: *L'Ungheria angioina*. A cura di Enikő Csukovits. Roma, 2013. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Studia 3) 59–119.

⁸ Giuseppe Galasso: *Il Regno di Napoli. Il Mezzogiorno angioino e aragonese (1266–1494)*. Torino, 1992. (Storia d'Italia. Vol. XV) 46.

⁹ Lásd Paul Durrieu: *Les archives angevines de Naples. Étude sur les Registres du roi Charles Ier (1265–1285)*. I–II. Paris, 1886–1887. (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome 46, 51), valamint uő: *Études sur la dynastie Angevine de Naples. Le Liber donationum Caroli primi*. In: *Mélanges d'archéologie et d'histoire*. 6. Paris–Rome, 1886. 189–228. Durrieu eredetileg 4215 nevet számolt össze, adatai alapján ezt a számot redukálta Galasso 3500-ra. Galasso: *Il Regno di Napoli*, 43–46. Egy külön e tárgyban folytatott kutatás szerint 1268–1274 között 351 lovag – 248 családból – 470 hűbért vagy hűbérreszt kapott. Sylvie Pollastri: *Les Burson d'Anjou, barons de Nocera puis comtes de Satriano (1268–1400)*. In: *La noblesse dans les territoires angevins à la fin du moyen âge*. Éd. Noël Coulet – Jean-Michel Matz. Rome, 2000. (Collection de l'École Française de Rome 275) 91.

¹⁰ Sylvie Pollastri: *La noblesse provençale dans le royaume de Sicile (1265–1282)*. *Annales du Midi* 184 (1988) 405–434.

¹¹ Durrieu: *Les archives angevines*, I. 210.; Andreas Kiesewetter: *La cancelleria angioina*. In: *L'État angevin. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et XIVe siècle*. Rome, 1998. (Collection de l'École Française de Rome 245) 394–398.

¹² Életének, uralkodásának áttekintésére az újabb irodalomból jól használható Jean Dunbabin: *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in Thirteenth-Century Europe*. London – New York, 1998. Károly keleti politikájára elsősorban lásd Gian Luca Borghese: *Carlo I d'Angiò e il Mediterraneo. Politica, diplomazia e commercio internazionale prima dei Vespri*. Rome, 2008. (Collection de l'École Française de Rome 411.)

ra, Genovára, és az egyházi állam területén is komoly befolyással, bizonyos városaiban tényleges fennhatósággal rendelkezett. Az Anjou-ház uralta, különféle időpontokban szerzett, eltérő jogállású országokból, tartományokból és városokból álló, váltakozó összetételű konglomerátum működtetésére I. Károly és utódai egy sajátos, „otthontalanságra” épülő uralmi rendszert hoztak létre. A kormányzás résztvevőit rendszeresen vándoroltatták országaik és tartományaik között. Többször előfordult, hogy egy-egy Anjou tisztviselő pályafutása során a dinasztia uralta csaknem valamennyi területen megfordult.¹³

A kormányzás ilyenét módja – úgy tűnik – kielégítette a dinasztia korabeli igényeit, ugyanakkor mindeddig rendkívül megnehezítette a különböző országokban működött Anjou-elit pályafutásának feltérképezését. Épp e nehézségek kiküszöbölésére alakult meg öt éve az a nemzetközi kutatócsoport, amely feladatául tűzte ki, hogy kilépve a történetírás hagyományos nemzeti keretei közül, az egykor az Anjou-ház által uralt valamennyi országra és tartományra folytasson egységes szempontú forrásfeltárást és feldolgozást.¹⁴ A csoport – amelynek munkájában magam is részt vettem – elsődleges feladatának tekintette, hogy közös adatbázist hozzon létre. Ennek segítségével ugyanis megismerhetővé válhat az Anjouk különböző országokban gyakran más-más néven említett tisztségviselőinek származása, országhatárokon átívelő kapcsolatrendszere, az általuk betöltött valamennyi tisztség, méltóság, valamint az egyes országok, tartományok közt e téren meg nyilvánuló eltérések.

Az adatok feldolgozása sajnos még a kezdeteknél tart, az eredmények azonban igencsak ígéretesek.¹⁵ Nézzünk néhány konkrét példát is a tisztségviselők vándorlásáról! Az egyelőre még meglehetősen töredezett ismeretanyagból két olyan tisztséget választottam – annak szemléltetésére, hogy az elkövetkező években milyen jellegű információkra számíthatunk az adatbázis alapján születő feldolgozásoknak köszönhetően –, ahol nem csupán az adott tisztség betöltőinek származásáról kaphatunk képet, de megismerkedhetünk néhány, a tisztséget betöltő személy tartományokon átívelő egyéni életútjával is.

¹³ Néhány példa az Anjou kormányzati gyakorlat kérdéséhez szorosabban-lazábban kapcsolódó szakirodalmából. A provence-i Anjou-uralomra, a közös kormányzásra lásd pl. Isabelle Bonnot: *Marseille et ses rois de Naples. La diagonale angevine 1265–1382*. Aix-en-Provence, 1988.; Noël Coulet: Aix, capitale de la Provence angevine. In: *L'État angevin*, 317–338.; Luciano Catalioto: Regno di Sicilia e Contea di Provenza sotto Carlo d'Angiò. *Ricerche Storiche* 24 (1994) 531–550.; Martin Aurell – Jean-Paul Boyer – Noël Coulet: *La Provence au Moyen Age*. Aix-en-Provence, 2005. (Collection le temps de l'histoire) 143. skk. [A vonatkozó rész Jean-Paul Boyer munkája.] A közelmúlt gazdag itáliai szakirodalmi termését számba vette és részletesen bemutatta Alessandro Barbero: *L'Italia comunale e le dominazioni angioine. Un bilancio storiografico*. In: *I comuni di Jean-Claude Maire Vigueur. Percorsi storiografici*. A cura di Maria Teresa Caciorgna – Sandro Carocci – Andrea Zorzi. Roma, 2014. 9–31.

¹⁴ *Les processus de rassemblements politiques: l'exemple de l'Europe angevine (XIIIe–XVe siècles)*. [A politikai térségek kialakulásának folyamatai: az Anjouk Európájának példája (XIII–XV. század).] ANR [Agence Nationale de la Recherche, France] EUROPANGE projektje (2014–2018).

¹⁵ A projekt – magyar nyelven is olvasható – honlapja: <https://angevine-europe.huma-num.fr/ea/>. A honlap gazdag bibliográfiát is tartalmaz, területi egységek szerinti bontásban.

Provence és Forcalquier grófságok irányításának meghatározó tisztségviselője volt a *juge mage* (*judex major*), a provence-i adminisztráció második embere.¹⁶ Mint a *sénéchal* helytartója, összetett feladatkörrel rendelkezett, egyszerre látott el politikai, adminisztratív és bírói feladatokat.¹⁷ A két Anjou-ház – az I. Károlytól eredő nápolyi (szicíliai) uralkodóház, valamint a Valois–Anjou ház¹⁸ – alatt a tisztséget összesen 35 személy töltötte be, huszonheten az első, nyolcan a második Anjou-ház uralkodása alatt viseltek tisztséget. Közülük 13 vagy 14 fő volt provence-i, 15–17 itáliai, egy származott Franciaországból és egy Venaissin Grófságból; ebből az első Anjou-ház idején 8 provence-i és 14 itáliai *juge mage* szolgálta a dinasztíát. Provence főbírái közt tehát több volt az itáliai, mint a provence-i származású: többségük a Szicíliai Királyság területéről, Campaniából (7) és Pugliából (2) érkezett, a többiek megoszlása: két-két toszkán, lombard, piemonti és egy genovai.¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy az Anjou uralkodók akárkit nem neveztek ki a posztra: szinte valamennyien jogi doktorok voltak, akik kinevezésük előtt diplomataként vagy vizsgálóbíróként szolgálták királyukat – megfelelő szakértelemmel és tapasztalattal rendelkeztek tehát,²⁰ ugyanakkor többségükben csak a dinasztíához kötődtek, a számukra korábban ismeretlen tartományhoz nem. Karrierjükre jó példa Sparonus di Bari előmenetele, aki 1279–1280-ban töltötte be a tisztséget. Az azt megelőző években előbb Nápolyban járt egyetemre, majd ugyanott bíró volt a szicíliai vikáriusi bíróságon, *logotheta* és Martell Károly trónörökös tanácsosa – előmenetele és gyarapodó tekintélye láthatóan kéz a kézben haladt.²¹

A két jelentős észak-itáliai Anjou-tartomány, Piemont és Lombardia élén – Provence-hoz hasonlóan – *sénéchal* állt.²² Az I. Károly uralma alatt működő 12 *sénéchal* elsöprő többsége, 11 személy provence-i, illetve francia származású volt. II. Károly, majd Róbert uralkodási ideje alatt e téren jelentős változások történtek: a 8 francia-provence-i *sénéchallal* szemben ekkor már 11 olyan tisztségviselőt találunk, akik Dél-Itáliából, a Nápolyi (Szicíliai) Királyságból érkeztek. Nem számított a nagy távolság, az utazási nehézségek, még az Alpok impozáns hegyvonulatai sem jelentettek akadályt az Anjou-adminisztráció tagjainak a

¹⁶ Jean-Luc Bonnaud: Les juges mages du comté de Provence et de Forcalquier à la fin du moyen âge. In: *Les grands officiers dans les territoires angevins – I grandi ufficiali nei territori angioini*. Dir. Riccardo Rao. Rome, 2016. (Collection de l'École française de Rome 518) 189–206. A tanulmánykötet és publikációi az École française de Rome honlapján online kiadásban is elérhetők: <https://books.openedition.org/efr/3015>.

¹⁷ Bonnaud: Les juges mages, 192–195.

¹⁸ A két dinasztia uralkodására elsősorban lásd *Les Princes angevins du XIIIe au XVe siècle. Un destin européen*. Dir. Noël-Yves Tonnerre – Élisabeth Verry. Rennes, 2004.

¹⁹ Bonnaud: Les juges mages, 195–197.

²⁰ Uo. 198–203.

²¹ Uo. 204. A nápolyi tisztségekhez tartozó feladatkörökre: Csukovits: Az Anjou-kori intézményi újítások, 46., 55.

²² Riccardo Rao: I siniscalchi e i grandi ufficiali angioini di Piemonte e Lombardia. In: uő: *Les grands officiers*, 237–260. A tisztségviselő megnevezése I. Károly alatt általában *senescallus in partibus Lombardie*, II. Károly és Róbert idejében *senescallus comitatus Pedemontis et in partibus Lombardie*. Uo. 243–244., illetve vö. Riccardo Rao és Pierluigi Terenzi és tárgyban írt rövid ismertetését a projekt honlapján (magyarul: <https://angevine-europe.huma-num.fr/ea/hu/az-anjouk-europája>). Az észak-itáliai Anjou uralomra a legfrissebb irodalomból elsősorban lásd *Gli Angiò nell'Italia nord-occidentale (1259–1382)*. A cura di Rinaldo Comba. Milano, 2006., illetve Riccardo Rao: La domination angevine en Italie du Nord (XIIIe–XIVe siècle). *Mémoire des princes angevins* 8 (2011) 15–33.

karrierépítésben. Gyakran előfordult, hogy a tisztséget egy időben ugyanannak a családnak a tagjai viselték a hegység mindkét oldalán, Provence-ban és Piemontban, illetve Lombardiában, mint ahogy arra is akad példa, hogy egy-egy tisztségviselő ingázott a két terület közt, váltakozva hol Észak-Itáliában, hol Provence-ban töltve be ugyanazt a posztot.²³ Aki kellő tehetséggel rendelkezett, természetesen tovább emelkedhetett a *sénéchali* tisztségből is. Így például I. Károly udvari lovagjának, Philippe de Gonesse-nek karrierje első jelentősebb állomása volt Lombardia és az ott viselt *sénéchali* méltóság (1273–1276). Visszatérve a királyságba, előbb 1276-ban viceadmirális, majd ezt követően a távoli Morea *vicarius generalis* lett (1280–1282). Végül 1282-ben elnyerte az egyik legjelentősebb országos méltóságot, *maréchal* lett.²⁴

Akár a tisztségek, akár az azokat betöltő személyek felől szemléljük, a jelenség már példánk alapján jól látható: a nápolyi Anjou-ág által uralt országok, tartományok és városok tisztségviselőinek egy jelentős hányada – a pontos arányokat még nem ismerjük, de e téren helytől-időtől függően jelentős eltérések is tapasztalhatók – valóban folyamatos mozgásban volt a dinasztia uralta, különböző nyelvű, eltérő szokásokkal és intézményekkel rendelkező területek között. Az Anjou-tisztségviselők mintegy önálló, országok és nemzetek felett álló testületet képeztek.

*

A nápolyi Anjou-ág uralma alá tartozó területektől eltérően a Magyar Korona országaiban szinte egyáltalán nem kerültek a kormányzati pozíciókba idegenek. Az 1300-ban Magyarországra érkező gyermek *Caroberto*, a későbbi I. Károly kíséretében ugyan voltak olaszok (például *Nicolaus de Luparia*) és franciák (például *Petrus Parui Passus*) is,²⁵ ők azonban a továbbiakban nem játszottak semmiféle szerepet sem az udvar, sem az ország életében. A nápolyi francia elitet Magyarországon csupán egyetlen család képviselte, a Druget familia.²⁶

Az ország birtokbavételéért a király és az Árpád-háztól örökölt régi elit, Csák Máté, Kán László, a Kőszegiek és társaik közt folyó évtizedes küzdelemben a régi bárói kar ugyan valóban eltűnt,²⁷ helyükre azonban – a Drugeteket leszámítva – nem idegenek, hanem azok a magyar nemes urak kerültek, akik végigharcolták I. Károly országfoglaló hadjáratait. Többségükben nagy múltú, de kis vagyonú, a tartományuraktól fenyegetett vagy erőszakot elszenvedett nemesi famíliákból származtak. Károly kormányzatának egyik legfontosabb oszlopa Szécsényi Tamás volt, aki 1321-től 1342-ig viselte az erdélyi vajdai méltóságot. Vezető szerepet játszottak többek közt Ákos Mikcs szlavón bán, Nekcsei Demeter tárnokmester, Köcski Sándor és Nagymartoni Pál országbírók, valamint a zólyo-

²³ Rao: I siniscalchi, 248–250., konkrét példákkal.

²⁴ Uo. 252.

²⁵ MDEA I. 151–152., 155. (187., 188., 190., 194. sz.)

²⁶ A Drugetekre és magyarországi működésükre legújabban lásd Zsoldos Attila: *A Druget-tartomány története 1315–1342*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

²⁷ A küzdelemre elsősorban lásd Engel: Az ország újraegyesítése.

mi ispánként hatalmas területet irányító Zólyomi Doncs.²⁸ Tisztségviselésükre jellemző volt a feltűnően hosszú hivatalban töltött idő, egy-egy posztot akár két évtizeden át is viseltek, közülük többen egészen a halálukig pozícióban maradtak.

Károly halálával és fia, I. Lajos trónra léptével Károly elitje is eltűnt, szinte minden poszton kicserélődtek a tisztségviselők. Az ifjú király már uralkodása kezdetén igyekezett a saját igényei szerint alakítani bárói karát. Abban azonban láthatóan nem tért el az apai mintától, hogy az ő udvarában is a magyar nemesség biztosította az utánpótlást. Sőt, az évek előrehaladtával akadt egy fontos különbség, ami még figyelemreméltóbbá teszi ragaszkodását magyar báróihoz: Lajos már nem csak magyar király volt, de magyar trónja mellé fegyverrel – még ha csak rövid időre is – megszerezte a nápolyi, majd öröklés útján a lengyel trónt is. Országainak gyarapodó száma, egyre kiterjedtebb nemzetközi kapcsolatrendszere azonban udvara összetételén nem hagyott nyomot. A bárói karban alig akadt jövevény, az udvari elit továbbra is jórészt a hazai nemességből, annak is elsősorban néhány befolyásos családjából került ki. Lajos nápolyi, krakkói, illetve visegrádi–budai udvara között szinte teljesen hiányzott az átjárás. Nápolyból egyedül Lajos király rokona, az ifjan Magyarországra hozatott Durazzói Károly (a későbbi II. [Kis] Károly király) jutott bárói pozícióhoz; a királyt Nápolyban zsoldosvezérként szolgáló, a nápolyi hadjáratok után Magyarországra költöző Wolfhardt (vagy Wolfurti) testvérek karrierje már „csupán” a mosoni ispánságig ívelt.²⁹ A lengyel elitet csak a királlyal anyai ágon rokon Oppelni László, illetve egy udvari lovag, Marocsuk képviselte, aki az 1350-es években királynéi lovászmester volt.³⁰ Az udvari lovagok közt ugyan időnként felbukkant még egy-egy külföldről érkezett férfiú, karrierjük azonban többnyire meg is rekedt ezen a szinten.³¹ Lajos uralkodásának évtizedeiben a magyar prelátusok közt is alig akadt külföldi,³² a főpapi székek jelentős részét ugyanazoknak a családoknak a tagjai töltötték be, amelyek a főbb bárói tisztségeket is viselték.³³ Eltérően tehát mindattól, amit a dinasztia nápolyi ágánál tapasztaltunk, Magyarországon egy származásában, műveltségében, mentalitásában homogén, és – főként – hazai eredetű kör határozta meg a kormányzat arculatát.

A magyar Anjou-ág idegen mentalitására nem, „magyarosodására” annál több bizonyíték hozható fel. Ezek közül első a nyelvhasználat. Noha e kérdésben hallgatnak a források, Károly Magyarországra érkezése után vélhetőleg gyorsan elsajátította a magyar nyelvet, és ugyan lehet, hogy néhány Nápolyból jött kísérelőjével bizalmasan beszélve a későbbiekben is használta a franciát, a magyar udvarban még átmenetileg sem nyert teret a francia nyelv szélesebb körű, és főként nem a hivatalos használata. Vajon milyen nyelven társaloghatott

²⁸ Méltóságviselésükre lásd Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457.* I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 5.)

²⁹ Engel: *Archontológia*, II. 261.

³⁰ Uo. II. 155.

³¹ Lásd uo. I. 476–487.

³² Lajos igyekezett érvényesíteni akaratát a főpapkinevezések kérdésében. Ilyen eset volt például Cudar Imre váradi püspöki kinevezése. Lásd Rácz György: *Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387).* In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve.* Szerk. Zombori István. Bp., 1996. 64–65.

³³ Az adatokat lásd Engel: *Archontológia*, I. 63–83.

egymással 1333-ban az időközben olasz nyelvhasználatra váltott nápolyi udvarban Bölcs Róbert és vendége, a három évtized távollét után szülőföldjére látogató I. Károly magyar király, akinek ekkorra talán már francia nyelvtudása is megkopott?³⁴

Károly fiai magyar nyelvi környezetben nőttek fel. Hogy milyen további nyelveket tanítottak nekik, nem tudjuk, de az olasz vélhetőleg nem maradhatott ki közülük. A nápolyi trónra szánt Andrásnak feltétlenül meg kellett tanulnia, és Lajos is folyékonyan beszélt olaszul. Olaszstudásáról többek közt L'Aquila verses krónikája és egy firenzei novella is megemlékezik.³⁵ A hercegeknek tanított olasz azonban nem volt több, mint a majdani uralkodásukhoz szükséges hasznos ismeret.

A magyarországi Anjou-ház „gesztusokban” is igyekezett magyarosodni – hogy ebből mennyi volt a belső készítés és mennyi a politikai döntés, ma már szétválaszthatatlan. A dinasztia nagy hangsúlyt fektetett az Árpád-házhoz fűződő kapcsolatai ápolására, s erre különösen jó lehetőséget biztosított a dinasztia szentjeinek kultusza.³⁶ A kultusz ápolását bizonyítja az Árpád-házi szentek kegyhelyeinek kiemelt támogatása,³⁷ de erre utalnak még a Károly gyermekeinek adott keresztnévek is.³⁸ Az Árpád-ház szent királyainak sírjait őrző két országos jelentőségű egyházat, a váradi székesegyházat és a székesfehérvári Szűz Mária-prépostsági templomot mind Károly, mind Lajos elhalmozta kiváltságokkal és figyelme egyéb jeleivel.³⁹ Károly Sziléziából jött feleségét, Máriát Székesfehérváron temették el,⁴⁰ a következő feleséget, Luxemburgi Beatrixot Váradon helyezték örök nyuga-

³⁴ A látogatásról újabban lásd Vinni Lucherini: The Journey of the Hungarian King Charles I from Visegrád to Naples (1333): political implications and artistic consequences. *The Hungarian Historical Review* 2 (2013) 341–362.

³⁵ *Cronaca aquilana rimata di Buccio di Ranallo di Popplito di Aquila*. A cura di Vincenzo di Bartholomaeis. Roma, 1907. 30.; Kardos Tibor: Az Albertiek édenkertje. *Minerva* 15 (1936) 3–14. Míg a krónikás szerint – legalább is a nápolyi hadjárat kezdetén – Lajos barbár módon beszélt az olaszt, a novellában olvasható történet szerint Lajos órákon át beszélgetett két együgyű firenzeivel, akik papnak hitték a királyt.

³⁶ Erre lásd pl. Ernő Marosi: Der heilige Ladislaus als Ungarischer Nationalheiliger. *Acta Historiae Artium* 33 (1987–1988) 211–256.; Kerny Terézia: A magyar szent királyok tisztelete és ikonográfiája a XIV. század közepéig. In: *Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére születésének ezredik évfordulója alkalmából*. Székesfehérvár, 2007. 73–82.; Klaniczay Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. *Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Bp., 2000. 259–262.

³⁷ Pl. az 1330-as években Károly felesége, Erzsébet királyné Árpád-házi Margitnak új síremléket állíttatott, és előbb az 1340-es, majd az 1370-es években kezdeményezte elakadt szentté avatási eljárásának újraindítását. Klaniczay Gábor: Kísérletek Árpád-házi Szent Margit szentté avatására a középkorban. *Századok* 140 (2006) 443–453.; Otfried Krafft: *Árpád-házi Szt. Margit szentté avatási perének 1379-es újrafelvétele*. Uo. 455–464.

³⁸ Károly gyermekeinek elnevezésénél a magyar dinasztikus hagyományt éppúgy követte, mint az Anjoukét: előbbire példa László, István, utóbbira Lajos és Károly.

³⁹ Fehérvári építkezéseiről a 14. századi krónikakompozíció is beszámol. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadinae gestarum*. Ed. Emericus Szentpétery. I–II. Budapest, 1937–1938. (= SRH) I. 490., 491. Károlyról mint a váradi székesegyház jótevőjéről Lajos 1342. dec. 10-i oklevele is megemlékezik, amikor koronázása után felkeresve Szent László váradi sírját, megerősítette, és további kiváltsággal bővítette az egyház kiváltságait. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 24438.; *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. XXVI. Szerk. Piti Ferenc. Bp.–Szeged, 2007. 642. sz.

⁴⁰ SRH I. 489.; Engel Pál: Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában. *Századok* 121 (1987) 622.

lomra.⁴¹ Károly fehérvári eltemetésével, a családi temetkezőkápolna felépítésével az Anjouk Székesfehérvár mellett kötelezték el magukat, de Váradhoz való kötődésük szép példája, hogy az egyik különösen sok veszéllyel járó litvániai hadjáratból hazatérőben Lajos király útja először Váradra vezetett, hogy köszönetet mondjon Szent Lászlónak a szerencsés visszatéréseért.⁴²

Mint már említettem, I. Károly családja hatalmi törekvéseit képviselte, ez azonban csak Magyarországra érkezésekor esett egybe a nápolyi rokonok igényeivel. A két Anjou-ág uralmi elképzelései rövid időn belül eltávolodtak egymástól,⁴³ és a dinasztian belül ettől kezdve markánsan elvált egymástól a nápolyi és az önálló magyarági politika is. Természetesen később is előfordult, hogy a dinasztia két ága bizonyos kérdésekben azonos nézőpontot képviselt, sőt együtt is működött, azonban az együttműködési hajlandósági ráta nem volt túl magas, a magyar ág számos egyéb dinasztival ápolta a nápolyi rokonságnál sokkal szorosabb kapcsolatot, és mint köztudott, épp a legígéretesebb együttműködési próbálkozás, Johanna és a magyar András herceg összeházasítása végül véres királydrámába, jelesül András meggyilkolásába torkollott.

A Magyarországra érkezésekor idegennek tekintett Anjou-ház tehát viszonylag rövid idő alatt nyelvében, környezetében, szokásaiban, politikájában és vélhetőleg identitásában is „magyar” uralkodóházzá vált, amit a fentebb számba vett adatokon túl véleményem szerint szemléletesen igazol a már Magyarországon született-nevelkedett Lajos király, „Nagy” Lajos figyelemre méltóan tartós népszerűsége. A hazai hagyományt a 15. század végén feljegyző Antonio Bonfini szerint Lajos, „hogy a népet és a paraszti tömeget az adószedők és az előljárók ne terheljék [...], ne nyúzzák hamis bírák, [...] gyakran állítottak, mint valami ravaszdi kém végiglátogatta a tanyákat és községeket, hogy kifürkéssze a köztisztviselők és hivatalnokok erkölcsseit, visszaéléseit a nép panaszaiból megtudja...”⁴⁴ A leírás azért izgalmas, mert Bonfini annak a Mátyás királynak volt az udvari történetírója, akiről a magyar köztudatban napjainkig megőrződött álruhás országhárásainak a toposza – vagyis a középkor végétől Mátyás nevéhez kapcsolódó „igazságos király” hagyomány Mátyás korában még egyértelműen Lajos személyéhez kötődött.⁴⁵ A 15. század másik jeles történetírója, Thuróczy János szerint pedig Lajos király „elérte, hogy a magyarok világszerte terjedő híre-neve a csillagokig érjen”,

⁴¹ *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae, et provinciarum adiacentium...* I–III. Alba-Carolinae – Claudiopoli, 1785–1827. III. 245. Említi Bunyitay Vince: *A várad-i püspökség története alapításától jelenkorig*. I–III. Nagyvárad–Debrecen, 1883–1935. I. 169. Vö. Skorka Renáta: *Luxemburgtól Váradig. Beatrix magyar királyné története*. In: *Nagyvárad és Bihar az Árpád-kor végén*. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad, 2016. (Tanulmányok Biharország történetéből 3) 194–195.

⁴² „...deo et beato Ladislao gracias egit, qui ipsum de faucibus mortis eripiendo...” M. Florianus: *Chronicon Dubnicense*. Lipsiae, 1884. 166.

⁴³ A bizalmatlanságot szemléletesen mutatja a Károly testvére, Klemencia házassági tervei körüli huzavona. A hercegnő 1312-ben tervezett aragóniai házasságát Róbert nápolyi király azért nem engedélyezte, mert az magyar–aragón közeledéshez vezetett. Az esetre és Klemencia sorsára lásd Csukovits: *Az Anjouk Magyarországon*, I. 112–113.

⁴⁴ Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Bp., 1995. 483. (2. 10. 470.)

⁴⁵ A Mátyásról szóló néphagyomány áttekintő bibliográfiáját lásd *Mátyás és a humanizmus*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp., 2008. (Nemzet és Emlékezet) 693.

vagyis Lajos sikerei Thuróczy – és vélhetőleg a közvélemény – szerint egyúttal a magyarok sikereinek is számítottak.⁴⁶

Nagy Lajos király ábrázolása a *Képes Krónika* címlapján egyetlen képbe sűríti mindazt, amit bemutatni igyekeztem: az egyértelműen heraldikus utalású, vörös-ezüst sávózású ruhájában, egyik oldalán nyugati, másik oldalán keleti viseletű előkelőkkel megfestett uralkodó egy olyan díszkódex előoldalát ékesíti, amelyben nem nápolyi, hanem magyarországi elődeinek történelme olvasható. Megrendelője, a nemzetek feletti nápolyi Anjou-házból kivált magyar ág a *Képes Krónika* ábrázolásai és szövege szerint is magyar uralkodóházként tekintett saját magára.

⁴⁶ Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. I. Ed. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. Bp., 1985. 189.